

УДК 159.922.76

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

Ляшко В.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри корекційної освіти
Херсонський державний університет

У статті наведено результати дослідження, що дозволили визначити чинники становлення індивідуального стилю діяльності в учнів початкових класів допоміжної школи, що були покладені в основу визначення передумов його становлення.

Ключові слова: індивідуальний стиль діяльності, передумови становлення, індивідуально-типологічні особливості, розумово відсталі діти.

В статье представлены результаты исследования, которые позволили определить факторы становления индивидуального стиля деятельности у учащихся начальных классов вспомогательной школы и были положены в основу определения предпосылок его становления.

Ключевые слова: индивидуальный стиль деятельности, предпосылки становления, индивидуально-типологические особенности, умственно отсталые дети.

Lyashko V.V. STUDY QUESTIONS FOR INDIVIDUAL STYLE FACTORS OF EMPLOYMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPILS AT A SPECIAL SCHOOL

To the study of the factors affecting the development of individual style of work from students in primary classes of supplementary school. The article presents the results of the study, which allowed to determine the factors affecting the development of individual style of activity among primary school pupils auxiliary school and were the basis for determining the conditions of its formation.

Key words: individual style of activity, conditions of formation, individual-typological characteristics, mentally retarded children.

Постановка проблеми. На всіх етапах розвитку спеціальної освіти, починаючи з моменту її створення й до наших днів, вирішується питання навчання дітей з порушеннями розумового розвитку, їх підготовки до професійно-трудової діяльності. В означеному контексті досить актуальною вбачається проблема формування та розвитку індивідуального стилю трудової діяльності. Становлення в учнів передумов цього процесу є важливим напрямом підвищення ефективності трудового навчання розумово відсталих дітей та підготовки їх до самостійного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні в спеціальній психології та корекційній педагогіці є незначна кількість досліджень, спеціальним об'єктом вивчення яких були б передумови становлення індивідуального стилю трудової діяльності (ІСД) в учнів допоміжної школи. Проблема індивідуального стилю діяльності та його формування в аномальної дитини в дефектологічній науці вивчалась і досліджувалась тільки в роботах О.П. Хохліної.

Вивченню проблеми індивідуального стилю діяльності, визначенню його суті присвячені дослідження Г.М. Андреевої, С.І. Асфандієрової, О.К. Байтметова,

К.М. Гуревича, Є.О. Климова, Г.Ф. Королькової, Б.Ф. Ломова, В.С. Мерліна, М.Г. Субханкулової, В.Д. Шадрікова, М.Р. Щукіна, О.П. Хохліної та інших, які здійснювалися в плані вивчення типологічних особливостей розвитку людини у зв'язку з виконанням діяльності, її професійним становленням.

Досліджуючи цю проблему, О.П. Хохліна у своїх роботах зазначає, що проблема індивідуального стилю діяльності в психолого-педагогічній науці вважається актуальною, але досліджується як психологічне явище, без широкого впровадження результатів у повсякденну практику з метою надання педагогічному процесові розвивальної спрямованості [5].

Постановка завдання. Мета статті – визначити чинники становлення індивідуального стилю діяльності в учнів початкових класів допоміжної школи, що були покладені в основу визначення передумов його становлення.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування можливих чинників становлення ІСД, наявності та характеру зв'язку між показниками, співвідношення отриманих даних було побудовано таблиці (табл. 1, табл. 2).

Аналіз табличних даних показав, що розумово відсталим дітям з низьким рів-

нем сформованості індивідуального стилю діяльності (ІСД) притаманні виконавчий (37%) та підготовчий (37%) типи стилю діяльності та слабкий тип нервової сис-

теми (57%). У дітей з нормою розвитку – індивідуальний стиль діяльності (ІСД) на низькому рівні сформованості не виявлено (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення даних щодо типів, рівнів сформованості ІСД / та типів нервової системи в учнів (% учнів)

Рівні ІСД	Категорія дітей	Типи ІСД			Типи нервової системи			
		виконавчий	змішаний	підготовчий	сильна	середньо-сильна	середньо-слабка	слабка
Низький	PB	37	26	37	–	14	29	57
	HP	–	–	–	–	–	–	–
Середній	PB	25	25	50	10	–	60	30
	HP	50	25	25	–	25	50	25
Достатній	PB	7	62	31	14	27	47	12
	HP	30	57	13	–	40	40	20
Високий	PB	–	50	50	–	40	40	20
	HP	50	28	22	25	50	12,5	12,5

Половина досліджуваних розумово відсталих учнів з середнім рівнем сформованості стилю діяльності (50%) має підготовчий його тип та середньо-слабкий тип нервової системи (60%). Аналіз табличних даних дітей з нормою розвитку показав зворотній розподіл досліджуваних показників, а ніж у розумово відсталих. 50% учнів з нормою розвитку з середнім рівнем сформованості ІСД мають виконавчий його тип та характеризуються середньо-слабкою нервовою системою (50%).

Співставлення даних щодо достатнього рівня сформованості ІСД та його типу свідчать про те, що переважна кількість розумово відсталих дітей мають змішаний (62%) тип ІСД, сформований на зазначеному рівні та середньо-слабкий (47%) тип нервової системи (табл. 1). У дітей з нормою розвитку виявлено змішаний його тип (57%), середньо-сильний (40%) та середньо-слабкий (40%) тип нервової системи.

Розумово відсталі учні з високим рівнем сформованості ІСД характеризуються змішаним (50%) та підготовчим (50%) його типами, а також середньо-сильним (40%) та середньо-слабким (40%) типами нервової системи. У учнів з нормою розвитку виявлено наявність вираженого рівня зв'язку між високим рівнем сформованості ІСД та його виконавчим типом (50%), а також середньо-сильним типом нервової системи (50%), що свідчить про нахил типу нервової системи в дітей з нормою розвитку в бік сили і, відповідно, виконавчого типу індивідуального стилю діяльності.

Виявлені внаслідок аналізу співставлення даних різного роду зв'язки між рівнями сформованості, типами індивідуального стилю діяльності та типами нервової системи, що притаманні досліджуваному розумово відсталим та учням з нормою розвитку дають змогу стверджувати, що взаємозв'язок між типом індивідуального стилю діяльності та властивостями нервової системи є незаперечним. Виявлені на вираженому рівні взаємозв'язки між рівнем сформованості ІСД та типами нервової системи дають змогу припустити, що властивості нервової системи впливатимуть на швидкість становлення ІСД і мають єдині основи становлення, як дітей з дефектом розвитку, так і з нормою розвитку.

У зв'язку з цим можна дійти висновку про необхідність спеціальної організації корекційно-розвивальної роботи з урахуванням типів нервової системи, притаманних учням, оскільки їх (типи нервової системи) правомірно розглядати як один з чинників становлення ІСД.

Як індивідуально-типологічні властивості розумово відсталих учнів розглядалася і їх віднесеність до певних груп за формою олігофренії за М.С. Певзнер.

На основі аналізу шкільної документації було виявлено, що 46,2% учнів мають діагноз «неускладнена форма олігофренії», 34,3% – «з переважанням процесів збудження чи гальмування», 17,9% – «зі зниженими функціями аналізаторів або мовними відхиленнями» та 1,5% учнів – з «проявами психопатоподібної поведінки». Розумово відсталих учнів з вираженою недо-

статністю лобних відділів головного мозку не виявлено. Та слід зазначити, що кожна з форм олігофренії супроводжувалась ще додатковими ускладненнями або розладами психічного та соматичного характеру. Найчастіше в анамнезі зустрічались ДЦП, судомний синдром, парези, вади серцево-судинної системи.

Було виявлено наявність різного характеру зв'язку між ІСД, ефективністю виконання завдання, сформованістю основних психічних процесів та формою олігофренії. З метою відображення зв'язків побудована таблиця співставлення даних (табл. 2).

Відповідно до представлених у таблиці даних щодо ІСД, у дітей з неускладненою формою олігофренії переважаючим типом ІСД виявлено підготовчий (51% учнів), який є провідним для всієї категорії розумово відсталих досліджуваних. У 37% учнів цієї групи виявлено змішаний тип ІСД. 12% учнів мають виконавчий тип ІСД.

Щодо рівнів сформованості ІСД слід зазначити, що тільки в цій групі розумово відсталих учнів спостерігається така кількість дітей, котрі мають високий рівень сформованості ІСД (19%). Переважна кількість

досліджуваних цієї групи мають достатній (37%) та середній (25%) рівні сформованості ІСД (табл. 2) і лише 19% учнів цієї групи мають низький рівень сформованості ІСД.

Діти з такою формою олігофренії характеризуються урівноваженістю основних нервових процесів. Емоційно-вольова сфера відносно збережена, відхилення в пізнавальній діяльності не супроводжуються грубими порушеннями аналізаторів. Дитина здатна до цілеспрямованої діяльності, однак лише в тих випадках, коли завдання їй зрозуміле й доступне. У звичній ситуації такі діти не мають різких відхилень [3].

До групи розумово відсталих дітей, у яких виявлено форму олігофренії, в якій спостерігається переважання процесу збудження чи гальмування, належать 34,3% досліджуваних учнів. Порушення, притаманні таким дітям, чітко проявляються в змінах поведінки та зниженні їх працездатності [3].

За показником типу ІСД у дітей цієї групи спостерігається наступний розподіл: підготовчий тип ІСД виявлено в 39% досліджуваних, змішаний тип ІСД – 54%, виконавчий – 7%. Тобто в ній переважає змішаний тип ІСД.

Таблиця 2

Дані про прояви досліджуваних явищ в учнів з різною формою олігофренії

Форма олігофренії за М.С.Певзнер	Показники вивчення (% учнів)																											
	Індивідуальний спосіб діяльності (% учнів)							Ефективність виконання трудового завдання (% учнів)																				
	типи (% учнів)			рівні (% учнів)				правильність				швидкість				цілеспрямованість				самостійність				розуміння завдання				
	виконавчий	змішаний	підготовчий	низький	середній	достатній	високий	рівні прояву				рівні прояву				рівні прояву				рівні прояву				рівні прояву				
								н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в	
Неускладнена	12	37	51	19	25	37	19	-	25	50	25	7	25	37	31	-	19	31	50	-	-	63	37	-	18	19	63	
З переважан. процесу збудження чи гальмування	7	54	39	7	39	47	7	-	23	46	31	-	-	85	15	-	23	31	46	-	22	39	39	8	-	46	46	
Із зниженими ф-ями аналізаторів	43	43	14	43	43	14	-	29	29	29	13	13	29	45	13	-	43	43	14	14	43	29	14	29	-	57	14	
З психопатологічною поведінкою	100	-	-	100	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	100	-	100	-	-	-	100	-	-	100	-	-	-	

У групі розумово відсталих з переважання процесу збудження чи гальмування виявлено зниження даних щодо рівнів сформованості ІСД. Високий рівень ІСД спостерігається лише в 7% учнів. На достатньому рівні ІСД сформовано в 47%, середній рівень виявлено в 39% учнів. На низькому рівні сформованості ІСД виявлено в 7% учнів.

Розумово відсталі із зниженими функціями аналізаторів та мовними відхиленнями становили групу дітей, у яких дифузне ураження кори поєднується з більш глибокими ураженнями тієї чи іншої мозкової системи. Ці діти додатково мають локальні дефекти мовлення, слуху, зору, опорно-рухового апарату [2], які відбиваються на особливостях їх діяльності.

Таблиця 2 (продовження)

Дані про прояви досліджуваних явищ в учнів з різною формою олігофренії

Форма олігофренії за М.С.Певзнер	Показники вивчення (% учнів)																							
	Ефективність виконання трудового завдання (% учнів)								Основні психічні процеси (% учнів)												Властивості нервової системи			
	вербалізація				якість виробу				сприймання				пам'ять				мислення				сильна	середн.-сильна	середн.-слабка	слабка
	рівні прояву		рівні прояву		рівні прояву		рівні прояву		рівні прояву		рівні прояву		рівні прояву											
	н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в	н	с	д	в				
Неускладнена	6	12	57	25	-	25	31	44	-	19	56	25	-	12	19	69	-	38	44	18	12	6	44	38
З переважанням процесу збудження чи гальмування	-	54	31	15	-	15	54	31	-	32	38	30	-	15	38	46	7	54	23	16	-	38	23	39
Із зниженими ф-ями аналізаторів	-	57	43	-	28	-	58	14	-	14	58	28	-	14	43	43	-	3	54	43	-	14	43	43
З психопатоподібною поведінкою	-	100	-	-	100	-	-	-	17	83	-	-	-	-	73	27	18	82	-	-	-	-	100	-

Умовні позначення:

Н – низький рівень, С – середній рівень, Д – достатній рівень, В – високий рівень.

У вказаній групі дітей переважають змішаний та виконавчий типи ІСД – по 43% кожен. Підготовчий – у 14% учнів (табл. 2).

У дітей зазначеної групи переважають середній (43%) та низький (43%) рівні сформованості ІСД. На достатньому рівні ІСД сформовано лише в 14% учнів.

Також виявлено, що для дітей-олігофренів із психопатоподібною поведінкою притаманний змішаний тип ІСД та низький рівень його сформованості.

Таким чином, виявлено наявність відмінностей у типі та рівні ІСД залежно від наявної у дітей форми олігофренії, що слід враховувати в процесі їх трудової підготовки в плані сприяння визначеності типу ІСД та підвищення його рівня.

Дослідження властивостей нервової системи в групах дітей-олігофренів виявили, що 44% учнів з неускладненою формою олігофренії мають середньо-слабкий тип нервової системи, 38% учнів – слабкий. Тобто можна зазначити, що більше третини учнів мають тип нервової системи, який визначається як слабка або середня із нахилом у бік слабкості. Розглядаючи тип нервової системи як основу становлення ІСД, стає зрозумілим визначене в дослідженні превалювання в РВ дітей підготовчого типу ІСД.

Але не можна обійти увагою і той факт, що лише серед дітей з неускладненою формою олігофренії були виявлені особи з сильним типом нервової системи (12%).

У групі розумово відсталих учнів з переважанням процесу збудження чи гальмування виявлено переважання слабого (39%) та середньо-сильного (38%) типу нервової системи серед досліджуваних,

середньо-слабкий тип визначено у 23% учнів. Показники кількості учнів із середньо-сильним типом нервової системи значно підвищились порівняно із попередньою групою, що, можна припустити, підвищує і кількісні показники типу ІСД із зміщенням у бік виконавчого, хоча в цьому випадку ми можемо спостерігати вплив особливостей роботи мозку, пов'язаних із певним типом дефекту.

Дані щодо властивостей нервової системи в учнів із зниженими функціями аналізаторів мають нахил у бік слабкості. Так, 43% досліджуваних учнів мають слабкий та середньо-слабкий тип нервової системи, лише в 14% виявлено середньо-сильний тип.

Також виявлено, що в групі дітей із психопатоподібною поведінкою спостерігається середньо-слабкий тип нервової системи.

Отримані дані щодо властивостей нервової системи дають право розглядати їх як можливі чинники становлення ІСД. Але враховуючи той факт, що тип нервової системи є спадковим і не підлягає змінам, корекційно-розвивальну роботу з розумово відсталими учнями слід організовувати з урахуванням темпераменту особи як психічного прояву типу нервової системи.

Аналіз табличних даних щодо ефективності діяльності різних груп РВ учнів показав (табл. 2), що в дітей з неускладненою формою олігофренії ефективність виконання завдання знаходиться на досить високому рівні. Виявлено, що більша частина дітей цієї групи виконувала завдання на високому та достатньому рівнях ефективності. І це є зрозумілим з огляду на рівень

сформованості ІСД (переважно достатній та високий), що виявлено в дітей цієї групи.

У групі дітей з переважанням процесу збудження чи гальмування трудова діяльність виконувалась переважно на достатньому та високому рівнях ефективності. Слід зауважити, що відповідно до зменшення кількісних показників сформованості ІСД відбувається і зміна показників ефективності праці в РВ дітей.

Дані стосовно ефективності виконання завдання РВ учнями із зниженими функціями аналізаторів розподілились наступним чином: на високому рівні ефективність діяльності виявлено в найменшій кількості учнів (табл. 2), а переважна кількість дітей здійснювали свою діяльність на достатньому та середньому рівнях.

Виявлено, що в групі дітей із психопатоподібною поведінкою виконання завдання відбувається на низькому та середньому рівнях ефективності.

Таким чином, отримані дані дають підстави розглядати показники ефективності виконання розумово відсталими учнями трудового завдання як чинники становлення ІСД, оскільки виявлено, що чим вищий рівень ефективності трудової діяльності, тим вищий рівень сформованості ІСД, і навпаки. Тобто забезпечення основних показників ефективності праці під час навчального процесу сприятиме підвищенню рівня сформованості ІСД.

Дані щодо рівня розвитку основних психічних процесів, що забезпечують засвоєння діяльності, а також індивідуального стилю її виконання в першій групі дітей (неускладнена форма олігофренії) свідчать про їх сформованість переважно на достатньому та високому рівні (табл. 2). Слід зазначити, що в дітей цієї групи найбільш сформованими є мнемотичні процеси (69%), а найменш – процеси мислення. Отримані дані дають підстави стверджувати, що достатньо високий рівень сформованості основних пізнавальних процесів у дітей є основою становлення ІСД та виконання трудової діяльності на високому рівні.

Показники сформованості основних пізнавальних процесів досліджуваних другої групи (з переважання процесу збудження чи гальмування) виявились такими ж, як і в попередньої, а найбільш сформованими виявились процеси пам'яті, найменш сформованими – мислення. (табл. 2).

Досить високими є оцінки сформованості основних психічних процесів у дітей із зниженими функціями аналізаторів. Проведене дослідження показало, що досліджувані процеси сформовані майже однаково на достатньому та високому рівні.

Виявлено, що в групі дітей із психопатоподібною поведінкою сформованість основних психічних процесів знаходиться, в основному, на середньому рівні.

Психічні процеси розумово відсталої дитини представляють собою своєрідну систему, дефективність якої обумовлює різні її відхилення, що впливають на характер протікання діяльності [1; 4]. Впливаючи на діяльність, психічні процеси впливають і на ІСД. Тобто основні пізнавальні процеси, передусім сприймання, мислення та пам'ять, можна розглядати як необхідну умову становлення ІСД.

Висновки. У світлі вищезазначеного найбільш суттєвим видається такий висновок: досліджувані явища, а саме властивості нервової системи, ефективність виконання трудового завдання, основні психічні процеси можна розглядати як можливі чинники (відповідно, і передумови) становлення ІСД. Але відомо, що до розумово відсталих відносять таку категорію дітей, які мають органічні пошкодження центральної нервової системи, якісні зміни особистості, психіки, такі аномалії розвитку, при яких страждає не лише інтелект, але й емоції, воля, поведінка, фізичний розвиток. Тобто відхилення, притаманні кожній з форм олігофренії, матимуть свій, особливий вплив на становлення ІСД, і його обов'язково слід враховувати при його формуванні.

Отже, виявлені особливості, що притаманні групам дітей з певною формою олігофренії, обов'язково слід враховувати при організації спеціальної корекційно-розвивальної роботи в навчальних закладах, оскільки, як показують отримані дані, форму олігофренії учнів правомірно розглядати як один з чинників становлення ІСД.

Наведені дані дозволяють визначити, що чинниками становлення ІСД у розумово відсталих молодших школярів можуть розглядатися: визначеність типу ІСД (підготовчого чи виконавчого); рівень його сформованості; сформованість учбово-практичної діяльності; сформованість пізнавальної сфери психіки (передусім сприймання, пам'яті, мислення); наявні в дитини властивості нервової системи та тип темпераменту, форми олігофренії, рік навчання. Ці чинники були покладені в основу визначення передумов становлення ІСД у дітей зазначеної категорії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Забрамная С. Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения : [учеб. пособие для студентов дефектол. фак-тов. пед. ин-тов] / С. Д. Забрамная. –

М. : Просвещение, 1988. – 96 с.

2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : [навчальний посібник] / Н. Є. Мойсеюк. – [5-е вид., допов. і перероб.]. – К. : Вища освіта, – 2007. – 656 с.

3. Основы специальной психологии : [учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений] / [Л. В. Кузнецова, Л. И. Переслени, Л. И. Солнцева и др.] ; под. ред. Л. В. Кузнецова – М. : «Академия», 2003. – 480 с.

4. Петрова В. Г. Психология умственно отсталых школьников: [учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. Г. Петрова, И. В. Белякова. – М. : «Академия», 2002. – 160 с.

5. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О. П. Хохліна. – К. : Пед. думка, 2000. – 242 с.

УДК 376.42:314.6+37.018.32:316.61.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Старцева В.П., к. психол. н., старший викладач
кафедри природничо-математичних дисциплін та логопедії
Херсонський державний університет

У статті висвітлюються питання соціальної інтеграції дітей-сирит молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку, результати дослідження психологічних особливостей соціально-побутового орієнтування дітей та визначення психолого-педагогічних умов його оптимізації.

Ключові слова: соціально-побутове орієнтування, затримка психічного розвитку, діти-сироти молодшого шкільного віку, соціально-побутові вміння і навички.

В статье раскрываются вопросы социальной интеграции детей-сирот младшего школьного возраста с задержкой психического развития, результаты исследования психологических особенностей социально-бытовой ориентировки детей и определение психолого-педагогических условий ее оптимизации.

Ключевые слова: социально-бытовая ориентировка, задержка психического развития, дети-сироты младшего школьного возраста, социально-бытовые умения и навыки.

Starceva V.P. PSYCHO-PEDAGOGICAL CONDITIONS OPTIMIZATION SOCIAL INTEGRATION OF ORPHANED CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL

The article describes the issues of social integration of orphaned children of primary school age with mental retardation, presents the results of psychological features of welfare orientation and set of psychological and pedagogical conditions of its optimization.

Key words: welfare orientation, delay of mental development, orphaned children of primary school age, welfare orientation skills and ability.

Постановка проблеми. Навчання дитини соціально-побутовому орієнтуванню (СПО) залишається ключовим напрямом забезпечення підґрунтя її успішної соціалізації та адаптації у майбутньому самостійному житті. Ще більшої уваги набуває ця проблема, якщо йдеться про дитину з порушеннями психофізичного та/або інтелектуального розвитку, яка має статус інваліда або сироти. Безперечно, соціально-побутове орієнтування – важливий фактор підвищення життєздатності, життєстійкості дітей-сирит із затримкою психічного розвитку в сучасному соціумі.

Однак є підстави стверджувати, що рівень підготовки та готовності таких дітей до засвоєння прийнятих у суспільстві норм та правил, форм поведінки та спілкування за-

лишається однією зі складних та недостатньо вирішених проблем корекційної школи.

Соціально-побутове орієнтування і в аспекті діяльності, і в аспекті спілкування ми розглядаємо як доступний засіб соціального захисту, як своєрідний компенсаторний механізм, що збільшує шанси такої дитини на розширення життєвих перспектив.

Сьогодні недостатньо використовується потужний змістовий потенціал соціально-побутового орієнтування як важливої складової корекційно-спрямованої системи спеціальної освіти та як унікальної навчальної дисципліни корекційного спрямування, здатних забезпечити життєві та соціальні компетенції дитині за відповідних умов. Недосконалість корекційно-виховної та корекційно-навчальної роботи в напря-